

УДК 811.111'373'36:821.111.02

МОВНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ БРИТАНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНІСТІВ

Залужна М. В.

Запорізький національний університет

Стаття присвячена вивченню особливостей мовного вираження принципу невизначеності у постмодерних художніх текстах британських авторів. Доведено, що принцип невизначеності є базовим для сучасних постмодерних художніх практик. Проаналізовано специфіку британського постмодерного тексту, встановлено його основні характерні риси. Визначена ключова роль невизначеності серед них. Розглянуті лексичні та граматичні засоби актуалізації принципу невизначеності в англомовних постмодерних художніх текстах.

Ключові слова: невизначеність, постмодернізм, фрактальність, симультанність, запитальність, кластер, плюральність.

Zaluzhna M. V. Языковые средства актуализации неопределенности в художественных текстах британских постмодернистов. Статья посвящена изучению особенностей языкового выражения неопределенности в постмодернистских художественных текстах британских авторов. Проанализирована специфика британского постмодернистского текста, установлены его основные характерные черты, определена ключевая роль неопределенности среди них. Рассмотрены лексические и грамматические средства актуализации неопределенности в англоязычных постмодернистских художественных текстах.

Ключевые слова: неопределенность, постмодернизм, фрактальность, симультанность, вопросительность, кластер, плюральность.

Zaluzhna M. V. Lingual Means of Actualization of Uncertainty in the Fiction Texts by the British Postmodernists. The article focuses on the study of the means of lingual realization of the category of uncertainty in postmodern fiction texts by the British authors. It is proved that uncertainty (along with instability, variability and plurality) has become the basic principle of postmodern philosophy and artistic practices. Specific features of the British postmodern text are analyzed. The key role of uncertainty among them is defined. It is stated in the paper that due to the "insular psychology" the British postmodern fiction combines the parameters of both innovative and realistic texts, traditionalism is interwoven with avant-garde and extreme attention to national culture. The author touches upon the main lexical and grammatical means of actualizing the uncertainty principle in the recent English postmodern fiction texts. Special attention is paid to such means of reflecting the category of uncertainty: on lexical level - verbal nomination, symbolism; on grammatical level - morphological means (indefinite article, indefinite pronouns, modal verbs, syntactical means (interrogative and conditional sentences, compound and complex sentences complicated with syntactical constructions and homogeneous elements, elliptical sentences. Mixed lexico-grammatical means - contrast.

Key words: uncertainty, postmodernism, fractality, simultaneity, interrogativeness, cluster, plurality.

Постановка проблеми. Проблема невизначеності як специфіки людського буття та пізнання світу розроблялась ще з часів античної філософії, переважно як проблема онтологічна та гносеологічна. Невизначеність знову опинилась у фокусі уваги сучасної наукової

думки завдяки видатним науковим відкриттям ХХ століття, зокрема формулюванню В. Гейзенбергом «принципу невизначеності», який виявив свій загальнометодологічний характер і посів значне місце у сучасній науковій картині світу. Поступово він розповсюдився з квантової механіки на гуманітарну сферу, в тому числі й лінгвістичну науку, і став одним

з найвизначніших атрибутів постнекласичного світогляду.

Але способи реалізації невизначеності в художніх текстах різних епох і напрямків різняться. Так, британський постмодернізм з кожним роком породжує все більшу кількість оригінальних і самобутніх художніх текстів, які мають неабиякий читацький попит, схвально сприймаються критиками, отримують світове визнання, тобто знаходяться в авангарді світової культури. Саме цим зумовлена **актуальність** даного дослідження. Та попри свої значні позиції у світовому культурному процесі, постмодернізм Великої Британії через свій «острівний» характер не увібрал у себе абсолютно всі риси, притаманні постмодернізму як такому.

Відтак, **метою** даної роботи є дослідити британську специфіку мовних аспектів реалізації поняттєвої категорії невизначеності в постмодерністських художніх текстах.

Серед **завдань** виокремимо наступні: з'ясувати роль невизначеності у постмодерністській парадигмі; виявити особливості актуалізації невизначеності у художніх текстах британських постмодерних авторів лексичними та граматичними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найвагомий внесок у дослідження новітніх ракурсів невизначеності зробили представники постмодернізму завдяки теоретичним розвідкам, а також наслідуванню теоретичних настанов (насамперед, у художніх текстах). Так, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі розвинули на його основі свою концепцію «ризому», «хаосу непередбачених накладень різноманітних еволютивних і інволютивних ланцюгів» [3] та теорію «номада» як «кочового блукання реальності» по лабіринтах несподіваних випадковостей і симультанностей («спонтанного нелінійного осмислення дійсності з урахуванням усього розмаїття зовнішніх і особистісних чинників» [10, 57]).

Дійсно, постмодернізм у своєму сприйнятті дійсності інколи доходить до її заперечення та твердження про те, що дійсність насправді є ілюзією. Таке уявлення є відносним і суб'єктивним, адже залежить від точки зору спостерігача. Теоретик постмодернізму І. Ільїн зазначає, що «сприйняття людини оголошу-

ється приреченим на “мультиперспективізм”: на низку ракурсів дійсності, що постійно і калейдоскопічно змінюються, що у своєму мигтінні не дають можливості пізнати її сутність» [4]. Філософією постмодернізму процес пізнання описується як «фрактальне блукання», перестрибування між різними можливостями, практики комбінацій, підбору нових можливостей: «Такого роду пізнавальний рух-блукання відкритий до нових образів зорового сприйняття, до нових сенсів і значень мови, до нових ритуалів і тілесних практик в культурі» [7]. Важливе місце серед основних постулатів постмодернізму невизначеності відводили видатні теоретики У. Еко, І. Гасан, Ф. Джеймсон, Е. Кафаленос.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У зв'язку з увагою філософії постмодернізму до проблем мовної реальності, у центрі теоретичних студій опиняється поняття дискурсу: «Відтепер початковий Текст згладжується, а разом з ним зникає і все невичерпне багатство слів...; залишається тільки уявлення, розгортаючись у словесних знаках, що є його проявом, і стаючи завдяки цьому дискусією» [8, 112]. Відтак на перший план виходить не зміст, а форма, і суто мовні моменти набувають особливої значущості.

Істотним аспектом постмодерністської концепції дискурсу є його розуміння в аспекті нелінійності, оскільки «мінливість, множинність і динамізм смислоутворення об'єктивно пов'язані з динамізмом самої дійсності» [10, 55]. Тому невизначеність і випадковість стали основними поняттями постмодернізму, а також отримали реалізацію у постмодерністській художній літературі, в якій невизначеність реалізується у безліч різноманітних способів. Так, серед характерних ознак постмодерністського художнього тексту найчастіше згадуються: жанрова багатоплановість; сюжетна непередбачуваність і незавершеність; схильність до полістилістики; неакцентованість ролі автора; інтерактивізація ролі читача; тотальна підпорядкованість грі; зняття зовнішньої проблемності роману, тобто відсутність настанови на істинність [3; 6].

Постмодернізм став для Великої Британії одним з способів заперечення кризової естетики модернізму. Різноплановість британської літе-

ратури виявляється у притаманному їй тяжінні до традицій, класичних зразків, що виглядає у загальноєвропейському контексті дещо консервативним. Попри значний вплив інноваційних тенденцій сучасної доби, культура Великої Британії внаслідок острівного положення країни і потужного консерватизму була осторонь крайнощів і притримувалась помірності. Більшість авторів британського постмодернізму поєднують в своїх творах традиційний реалізм і сучасні новації, «що поєднали принципи історизму та метаісторизму, правдоподібності та умовності, патетичності та тотальної іронії» [9].

Сучасний стан британської літератури, як і весь світовий літературний процес, великою мірою визначає наслідування тенденцій постмодернізму. Так, британські теоретики (А. Тойнбі, Ч. Дженкс, Д. Лодж) зробили величезний внесок в осмислення постмодернізму як загальноестетичного культурного явища, типу світосприйняття та системи принципів побудови художнього тексту. Велика кількість новітніх текстів наближені до настанов постмодернізму та втілюють властиві йому моделі (маніпуляції з класичними текстами, їх адаптації та пародіювання, залучення епістолярного жанру тощо), «відчувається потужна, глибока літературна традиція, що йде від Шекспіра» [1, 5]. Вищенаведене підтверджує таку рису британського постмодернізму, як традиціоналізм, увага до національно-культурної специфіки.

Довільність жанрово-стильових форм робить автора одним з персонажів дискурсу, що типово для постмодерних текстів: «Ми бачимо не Англію як вона є, а Англію, як вона бачиться конкретному суб'єктові, що усвідомлює свою суб'єктивність і включає себе в коло інших героїв» [9]. Окреслені особливості британського постмодернізму сучасної доби дають змогу зробити висновок про інтелектуалізацію англійських художніх текстів, їх відповідність тенденціям постмодерної доби. В цілому вважають, що «постструктуралістський і деконструктивістський напрям теоретичної думки залишився чужим для більшості британських письменників» [11, 336]. Творчий здобуток авторів британського постмодернізму часто не укладається в його межі, хоча вони й віддають данину часу: створюють відчуття реалізму

і водночас руйнують його, відбиваючи хисткість, плюралістичність дійсності.

Можемо припустити, що специфіка британського постмодернізму зумовлює менш явно виражені шляхи реалізації невизначеності порівняно з постмодернізмом «у чистому вигляді», проте на лінгвальному рівні тексти мають містити достатню кількість різноманітних засобів його актуалізації. Спробуємо довести це на матеріалі англомовних художніх текстів британських постмодерністів XXI століття – Джуліана Барнса, Тома МакКарті, Ієна МакЮена, Девіда Лоджа. Виходячи з того, що невизначеність є ключовою категорією для сучасних постмодерних текстів, припускаємо, що його лінгвальна актуалізація відбувається на всіх мовних рівнях. У цій роботі увага зосереджена на лексичних та граматичних засобах вираження невизначеності в англомовних художніх текстах британських авторів-постмодерністів.

Лексична репрезентація невизначеності в художніх текстах сучасних британських постмодерністів відбиває її складність і багатаспектність як засобу відображення нестабільної дійсності:

*"It seemed to me that we ought occasionally to be reminded of **instability** beneath our feet"* (1, 55).

*"There is responsibility. And beyond these, there is **unrest**. There is **great unrest**"*(1, 86).

*"**Misunderstanding** is general all over the world...He sees now the details he half ignored in order to nourish his **fears**, none of this fitted the **general unease**"* (6, 15).

*"An incidental discovery was that even legendary success brought little happiness, only redoubled **restlessness**, gnawing ambition"* (5, 10-11).

*"...they continued their pretence of eating, trapped in the moment by private **anxieties**"* (5, 20).

Бачимо, що різноманітні номінації невизначеності у текстах відбивають різні сегменти лексико-семантичного поля невизначеності в англійській мові.

Важливим аспектом відбиття в текстах постмодерної невизначеності є згадки про події 11 вересня, які поставили людство в цілому та кожному окрему особистість перед сумнівами

стосовно стабільності та безтурботності людського життя, знову нагадали про безвихідь людського існування. Згадки про цю трагедію містять більшість постмодерністських романів ХХІ століття, герої яких роздумують над сенсом буття, відчувають невпевненість у майбутньому:

“I still read a lot of history, and of course I’ve followed all the official history that’s happened in my own lifetime – the fall of Communism, Mrs Thatcher, 9/11, global warming – with the normal mixture of fear, anxiety and cautious optimism” (1, 39).

“The September attacks were Theo’s induction into international affairs, the moment he accepted that events beyond friends, home and the music scene had bearing on his existence... the New York attacks precipitated a global crisis that would, if we were lucky, take a hundred years to resolve” (6, 15).

Посилання на ті події не є безпосередньо номінацією невизначеності, але можемо вважати їх свого роду символами непевності буття, хисткості та нестабільності людського існування. До подібних сучасних символів відносимо згадки про інші актуальні суспільно-політичні події, організації та персоналії – *Paddington rail crash* (6, 10), *IRA* (6, 16), *jihaddists* (6, 10), *Saddam* (6, 18).

На граматичному рівні засоби реалізації невизначеності поділяються на морфологічні та синтаксичні. На рівні морфології категорія невизначеності, крім вираження в англійській мові неозначеним артиклем *a / an*, може також позначатись неозначеними займенниками *any, some* та їх похідними, числівником *one*, так само як і невизначеним артиклем плюсконструктивним, дієприслівниковим або будь-яким іншим зворотом [4, 212]. В опрацьованих текстах британських постмодерністів знаходимо скупчення граматичних засобів:

“Every utterance or written sentence always has a context, is always in some sense referring to something already said and inviting a response, is always designed to do something to somebody, a reader or a listener. Studying this phenomenon is sometimes called pragmatics, sometimes stylistics” (2, 18).

“I’m looking for a...for a thing.” I made a kind of twiddling motion with my fingers, a gesture

somewhere between opening a bottle with a corkscrew and using a pair of scissors” (3, 35).

Такі традиційні лінгвальні засоби реалізації категорії невизначеності, наявні у постмодерних текстах британських авторів у великій кількості, сприяють утворенню ефекту непевності буття, невпевненості та розгубленості думок, невідомості та нерелевантності конкретики для зображуваного. Ще одним морфологічним засобом вираження невизначеності постає вживання модальних дієслів, які позначають альтернативні шляхи розвитку подій: *“This ought to have given him a whole storetank of existential rage, but somehow it didn’t; he said he loved his mother and respected his father”* (1, 7).

На рівні синтаксичному невизначеність як запитальність реалізується у великій кількості питань, у тому числі й риторичних, які автор або головні герої ставлять один до одного або до самих себе:

“What did I know of life, I who had lived so carefully? Who had neither won nor lost, but just let life happen to him? Who had the usual ambitions and settled all too quickly for them not being realised? Who avoided being hurt and called it a capacity for survival? Who paid his bills, stayed on good terms with everyone as far as possible, for whom ecstasy and despair soon became just words once read in novels?” (1, 82).

Синтаксичні засоби відображення непевності буття, наведені в наступному прикладі, додатково підсилюються завдяки лексичній номінації та неозначеним займенникам з метою інтенсифікації ефекту невизначеності у тексті: *“If the answer was yes, then the world, the social world, was unbearably complicated, with two billion voices, and everyone’s thoughts striving in equal importance and everyone’s claim on life as intense, and everyone thinking they were unique, when no one was. One could drown in irrelevance”* (4, 15). Бачимо, що таке нагромадження мовних засобів дозволяє реципієнту поринути у тотальну невизначеність.

Протиставлення також складають великий пласт засобів передачі стану невизначеності. Вони ніби залишають нас у проміжному становищі між крайнощами, підкреслюють нейтральний, невизначений характер ситуації:

“We thought we were being mature when we were only being safe. We imagined we were

being responsible but were only being cowardly. What we called realism turned out to be a way of avoiding things rather than facing them... our best-supported decisions will seem wobbly, our certainties whimsical" (1, 57).

Цей засіб слід віднести до гібридних лексико-синтаксичних, адже створюється він за допомогою лексики, але реалізується на рівні усього речення. Однією за характерних рис постмодернізму є розмитість сенсу й незавершеність тексту. Варіативність можливих сюжетних ліній чітко простежується у творах британських постмодерністів та позначається часто вживаними питальними реченнями, що починаються з "What if...?" – "*What if Lola were cast as the prince?*" (4, 4). "...*what if, even at a late stage, your emotions relating to those long-gone events and people change?*" (1, 71).

Таку ж функцію в текстах мають **умовні речення** III типу (що позначають нереальну умову в минулому часі), часто підсилені **модальними дієсловами** на позначення можливості у минулому – вони ніби розгортають перед читачем можливість іншої, альтернативної реальності:

"Love and patience - if only he had had them both at once - would surely have seen them both through. And then what unborn children might have had their chances, what young girl with an Alice band might have become his loved familiar? This is how the entire course of a life can be changed – by doing nothing. On Chesil Beach he could have called out to Florence, he could have gone after her" (5, 129).

Висновки та перспективи подальших досліджень. При розгляді особливостей актуалізації невизначеності у постмодерністській культурі, насамперед, художніх текстах, спосте-

рігаємо всепроникливість невизначеності – вона впливає істотним чином і на форму, і на зміст текстів. Поєднання в текстах британських постмодерністів традицій реалізму та здобутків постнекласичної філософії зумовлює широке використання засобів реалізації невизначеності. Специфіка британського постмодернізму зумовлює менш явно виражені шляхи актуалізації невизначеності порівняно з постмодернізмом «у чистому вигляді», проте в лінгвальному аспекті тексти містять досить велику кількість різнопланових засобів його актуалізації. Це підтверджується мовним матеріалом – англійськими художніми текстами британських постмодерністів.

Засоби вираження невизначеності у цих текстах виявляються на усіх мовних рівнях, особливої значущості набуваючи на лексичному та граматичному. Серед них виділимо наступні:

1) лексичні – номінація та використання символів;

2) граматичні: морфологічні – неозначений артикль, неозначені займенники, модальні дієслова; синтаксичні – питальні та умовні речення, складні, ускладнені синтаксичними конструкціями й однорідними елементами, неповні речення;

3) лексико-граматичні – протиставлення.

Таким чином, британські автори-постмодерністи використовують різноманітні лінгвальні засоби актуалізації невизначеності, щоб переконливо художньо відтворювати динаміку сучасної доби та мінливих комунікативних процесів. Вважаємо перспективним напрямом подальших наукових розвідок поглиблення уявлень про роль невизначеності у постмодерному дискурсі, зокрема і в інших національно-культурних варіантах постмодернізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Английская проза : новое дыхание // Литературная газета. – 2010. – № 6-7. – 17-23 февраля. – С. 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lgz.ru/article/11708/>
2. Бабелюк О. А. Переклад постмодерністського художнього тексту: балансування між визначеністю і невизначеністю // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2016. – Вип. 11-12, Ч. 1. С. 20–24.
3. Делёз Ж. Тысяча плато : Капитализм и шизофрения / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. – М. : Астрель, 2010. – 895 с.
4. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. Ильин. – М.: Интрада, 1996. – 255 с.
5. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. [Навчальний посібник] / І. В. Корунець. – Вінниця. «Нова книга», 2003. – 464 с.
6. Ліхоманова Н. О. Постмодерністська рецепція міфу (на матеріалі європейського романного досвіду ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 "Теорія літератури" / Н. О. Ліхоманова. – К. : НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2001. — 20 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/5263.html>

7. Тарасенко В. В. Познание как фрактальное блуждание в мире / В. В. Тарасенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.synergetic.ru/fractal/poznanie-kak-fraktalnoe-bluzhdanie-v-mire.html>
8. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – СПб. : А-сэд, 1994. – 408 с.
9. Хорольский В. В. Есть ли постмодернистская публицистика? / В. В. Хорольский // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.roman.by/r-96348.html>
10. Шевченко О. І. Телеологічна лінгвосеміотика (на матеріалі англомовної публіцистики) : [монографія] / О. І. Шевченко. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – 216 с.
11. Энциклопедический словарь английской литературы XX века / Отв. ред. А.П.Саруханян; Ин-т мир.лит. им.А.М.Горького РАН. – М. : Наука, 2005. – 541с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Barnes J. The Sense of an Ending / J. Barnes. – London : Jonathan Cape, 2011. – 150 p.
2. Lodge D. The Deaf Sentence / D. Lodge. – London : Harvill Secker, Random House, 2008. – 299 p.
3. McCarthy T. Remainder / T. McCarthy. – London : Alma Books, 2006. – 320 p.
4. McEwan I. Atonement / I. McEwan. – London : Jonathan Cape, 2001. – 371 p.
5. McEwan I. On Chesil Beach / I. McEwan. – London : Jonathan Cape, 2007. – 166 p.
6. McEwan I. Saturday / I. McEwan. – London : Jonathan Cape, 2005. – 279 p.